

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری

نویسنده: محمدمهدی اسماعیلی^۱

تاریخ دریافت: ۹۵/۱/۲۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۶/۳/۱۷

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستم، شماره ۷۴، بهار ۱۳۹۶

چکیده

جریان‌های تکفیری با تعریف بخش عمده‌ای از مسلمانان به‌ویژه شیعیان به‌عنوان «دگر» خود و از طریق دوقطبی کردن جهان اسلام می‌توانند ضمن مخدوش کردن وحدت اسلامی با ایجاد منازعه مذهبی، ثبات و تعادل جوامع اسلامی را برهم زده و از این طریق امنیت کشورهای اسلامی را با چالش مواجه کنند، گرچه بحران به وجود آمده از گسترش داعش با سرمنشأ آمریکایی و همکاری دولت‌های مرتجع منطقه و باهدف تأمین امنیت رژیم صهیونیستی و مقابله با انقلاب اسلامی است.

هدف این پژوهش، تدوین و ارائه راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان تکفیری است که در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته و تهدیدگر امنیت و منافع ملی است.

هدف این پژوهش ارائه راهبردهای مقابله با جریان‌های سلفی تکفیری توسط جمهوری اسلامی ایران است. بدین منظور با بررسی و شناخت جریان‌های تکفیری و تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران، نسبت به تعیین جامعه آماری و نمونه مناسب اقدام و با استفاده از ابزار ماتریس سوات (SWOT) راهبردهای مقابله را تدوین و ارائه کرده است. براساس نتایج به دست آمده وضعیت کنونی کشور در حالت تهاجمی خفیف قرار گرفته پس باید راهبردهایی را در اولویت قرارداد که منجر به توسعه و گسترش دامنه بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت‌های در اختیار برای مقابله با جریان‌های تکفیری گردد.

واژگان کلیدی:

راهبرد، جریان‌های تکفیری، تهدیدات، محیط امنیتی

۱. کارشناس ارشد مطالعات استراتژیک و پژوهشگر دانشگاه امام حسین (ع). pan.mahdi@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران که شاید حساس ترین محیط جهان باشد، سرشار از تهدیدات و فرصت‌هایی است که منافع و امنیت ملی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. انقلاب اسلامی ایران که تأثیرات شگرفی را در رویکردهای ملی و جهانی و ساختار نظام بین‌الملل بر جای گذاشت، متناسب با رخداد‌های ویژه و عظیمی که با آن روبه‌رو بوده است، حوزه تعاملی وسیعی را با علوم دفاعی و راهبردی به وجود آورد که شناخت و سنجش تهدیدات نوین و فرصت‌های جدید از یک سو و پیدایش زاویه‌های متفاوت آن، نیازمند تدوین راهبردهای مفید و مؤثری است. به گونه‌ای که رهبر معظم انقلاب اسلامی، به کرات به آن اشاره نموده‌اند. ایشان در این خصوص فرموده‌اند: «استکبار می‌داند که دل‌های مردم در بسیاری از کشورهای اسلامی از شمال آفریقا تا شرق آسیا، با جمهوری اسلامی ایران است و این کشورها، عمق سیاسی و استراتژیک ایران اسلامی محسوب می‌شوند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳/۹/۴)

فرقه سازی در جهان اسلام، از نقشه‌های قطعی استعمارگران بوده و هست. روشن است که استعمارگران غربی با توجه به تعالیم اسلام که هرگونه سلطه‌پذیری را از بیگانگان بر مسلمانان نفی می‌کند و از راه‌های دیگر هم‌سودی نبرده‌اند، تصمیم به ایجاد اختلاف و دودستگی بر پایه مذهب و مسائل دینی و فرقه سازی گرفتند تا به این وسیله بتوانند به اهداف خود نائل شوند.

در جهان اسلام جریان سلفی می‌تواند ضمن مخدوش کردن انسجام اسلامی با ایجاد منازعه مذهبی امنیت ملی کشورهای اسلامی را با چالش مواجه کند، یکی از گونه‌های برآمده از جریان سلفی، سلفی تکفیری است. بر اساس آموزه‌های این جریان، انسان‌ها به مؤمنین و کافران تقسیم می‌شوند؛ که می‌توان از سلفی وهابی عربستان، سلفی دیوبندی شبه‌قاره و سلفی اخوان المسلمین مصر یاد کرد که شاخه‌هایی از هر کدام در ایران نیز فعالیت دارند. (جهانی، ۱۳۹۳، ص ۴۰۳)

جریان‌های مختلفی با ورود فرهنگ غرب به کشورهای اسلامی و فروپاشی امپراتوری عثمانی برای احیا یا بازسازی فکر سیاسی اهل سنت در جهان اسلام ظهور یافتند؛ که یکی از آن‌ها جریان سلفی جهادی است که بعد از یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ و حمله آمریکا به افغانستان و عراق توانست از پایگاه مردمی بیشتری برخوردار شود و جوانان بسیاری از سراسر جهان به این تفکر روی آوردند و به القاعده و سپس داعش پیوستند. همچنین حضور آمریکا در عراق باعث شد برخی از کشورهای حاشیه خلیج فارس با سوءاستفاده از تکفیری‌ها فضا را به سمت جنگ شیعه و سنی سوق دهند و داعش را به جنگ با شیعه

ترغیب کنند. از طرفی در سال‌های اخیر، کشورهای استعماری بالأخص آمریکا و انگلستان که بعد از فروپاشی امپراتوری عثمانی هجوم و نفوذ گسترده و همه‌جانبه به جهان اسلام داشته‌اند، تلاش دارند نقشه سیاسی جدیدی در منطقه ترسیم کنند. بر طبق اقدامات آن‌ها، این نقشه بر اساس وفاداری فرقه‌ای ترسیم خواهد شد.

اهمیت موضوع: در مجموع، با وجود تحولات روبه‌رشد این‌گونه جریان‌ها، در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، جریان‌های سلفی تکفیری در این عرصه از مقام و مرتبه بالاتری برخوردارند و توان تهدید آفرینی بیشتری دارد. تمایل برخی از دولت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و سرویس‌های اطلاعاتی آنان به حمایت از جریانات و گروه‌های ضد شیعی، فضای مطلوبی را جهت ایجاد و تعمیق گسست مذهبی در میان مسلمانان جهان و گستراندن منازعات شیعه و سنی در کل جهان اسلام فراهم می‌نماید و عدم توجه به موقع و دقیق در این خصوص می‌تواند تهدیدات امنیتی جبران‌ناپذیری را برای کشور به دنبال داشته باشد. لذا شناخت جریان‌های سلفی تکفیری و گروه‌های منتسب و نسبت‌سنجی آن‌ها با منافع و ملاحظات امنیتی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبرد دفاعی برای مقابله در اولویت است و در طراحی و تدوین این راهبردها شناخت عوامل محیط داخلی (نقاط قوت و ضعف) و محیط خارجی (تهدیدها و فرصت‌ها) جمهوری اسلامی ایران بسیار حائز اهمیت است. علاوه بر این از طریق اجرای این تحقیق و با توجه به نتایج و یافته‌های آن امکان تصمیم‌گیری در مورد اصلاح، تداوم، توقف و یا بازنگری نسبت به راهبردهای گذشته جبران و کاستی‌های طرح‌های کلان برطرف خواهد شد.

ضرورت موضوع: احتمال افزایش ضریب غافلگیری امنیتی و دفاعی، در صورت عدم توجه کافی به تهدید جریان‌های تکفیری و مواجه‌شدن با بن‌بست زمانی، عملیاتی و راهکنشی در صورت تهدید عملی از سوی گروه‌های تکفیری در داخل کشور متصور است و با توجه به افزایش و فراگیر شدن تهدید گروه‌های سلفی تکفیری در جهان اسلام و تقابل آن‌ها با جمهوری اسلامی ایران امکان افزایش زمینه‌های فعالیت آن‌ها در برخی از استان‌های مرزی کشور وجود دارد که توجه به عناصر راهبرد دفاعی مقابله با جریان تکفیری ضروری هست.

مسئله اصلی: بر این اساس با عنایت به تهدیدات جریان‌های تکفیری در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت اسلامی هدف کلی این تحقیق، تدوین و ارائه راهبردهای دفاعی مناسب برای مقابله با جریان‌های تکفیری است. بنابراین می‌توان سؤال کلیدی مطالعه را بدین صورت شکل‌بندی کرد که راهبردهای جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری چیست؟

۲- ادبیات نظری و پیشینه موضوع

۲-۱- تعریف مفاهیم

چارچوب مفهومی راهبرد^۱: از نظر معناشناسی، واژه «استراتژی» ریشه یونانی دارد و ابتدا به صورت «استراتگوس» و به مفهوم یک نقش (یک فرمانده در نقش فرماندهی یک ارتش) به کار می‌رفت. پس از آن به معنای «هنر یک فرمانده نظامی» تعبیر شد که به مهارت‌های رفتاری و روان‌شناختی فرمانده اشاره داشت. در حدود ۴۵۰ سال پیش از میلاد به معنای مهارت مدیریتی (اداره، رهبری، قدرت) به کار رفت. راهبرد (استراتژی) عبارت است از هدایت و مدیریت تمامی منابع یک ملت و یا گروهی از ملت‌ها، جهت کسب اهداف سیاسی معین (بیلیس و دیگران، ۱۳۸۲، ص ۲۲)

راهبرد دفاعی^۲: راهبرد دفاعی یا همان استراتژی دفاعی را اکثر افراد از قلمرو نظامی و حیطه نیروهای مسلح می‌دانند و آن را به کاربرد قدرت ملی که شامل مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... است، ربط می‌دهند. (بوالحسنی و افشردی، ۱۳۹۳)

برخی صاحب‌نظران با در نظر گرفتن سیاست دفاعی، تعریف راهبرد دفاعی را این گونه بیان می‌کند: «راهبرد دفاعی عبارت است از؛ چگونگی توزیع و به‌کارگیری منابع و مقدرات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی» (افشردی و نوذری، ۱۳۹۱)

که این تعریف در این تحقیق مدنظر است.

عوامل مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی: بخش اعظم منابع، ابزار و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیک هستند و طراحی راهبرد دفاعی مطلوب برای کشور، بدون توجه به عوامل ژئوپلیتیکی، امکان‌پذیر نخواهد بود (افشردی و نوذری، ۱۳۹۱).

بر این اساس عوامل مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی شامل همه مؤلفه‌ها یا عناصر قدرت ملی شامل: سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، روانی، نظامی و اطلاعاتی است.

۲-۲- محیط‌شناسی

محیط امنیتی هر جامعه‌ای تابع و برآیندی از تعامل و تقابل متغیرهای محیط داخلی (ساختار حکومتی، چگونگی توزیع و تمرکز قدرت، فرم‌اسیون‌های اجتماعی، فعالیت‌های سیاسی، عقیدتی و ارزش‌ها، مشارکت مردمی) و محیط خارجی (ساختار قدرت، نظم و یابی نظامی جهانی، فناوری، مسابقه تسلیحاتی و موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی) است.

چنین محیطی امنیتی، همواره حامل «تهدیدات» و «فرصت‌هایی» است؛ که واحدهای ملی به میزان موقعیت و منزلتشان از آنان نصیبی می‌برند.

کشور جمهوری اسلامی ایران به لحاظ موقعیت در جنوب غربی آسیا واقع شده و

1. Strategy

2. Defence Strategy

بخش وسیعی از فلات ایران را در برمی‌گیرد. موقعیت خاص ایران نیز که در مرکز ثقل یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های ارتباطی جهان قرار گرفته و همچون پلی اروپا را به آسیا و خاور دور وصل می‌کند. به طوری که از گذشته تاکنون چهارراه تمدن‌ها محسوب گردیده و از نظر موقعیت دریایی و زمینی از موقعیت فوق‌العاده مناسبی برخوردار است. به طوری که ارزش «ژئوپلیتیکی» ایران به حدی است که هرگونه تغییری در حاکمیت آن توانسته است موازنه «منطقه‌ای» و «جهانی» را بر هم زند.

به همین سبب بازیگران اصلی «منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای» همواره در ادوار مختلف تاریخی نقش تعیین‌کننده‌ای را در معادلات قدرت برای ایران قائل هستند. به طوری که یکی از دغدغه‌ها و معضلات محیط امنیتی خارجی ایران، دست‌اندازی‌های نهمان و آشکار این بازیگران بوده است. پس می‌توان به راحتی نتیجه گرفت که محیط امنیت خارجی ایران به طور ذاتی عرصه کشمکش‌های خاص عصر خود بوده است.

به طور کلی جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری بین‌المللی با ویژگی‌های منحصر به فرد و جایگاهی متمایز در تحولات راهبردی، همواره از تغییر و تحولات نظام بین‌المللی تأثیر می‌پذیرد و بر آن نیز متقابلاً تأثیر می‌گذارد. تردیدی نیست که جمهوری اسلامی ایران با توجه به ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر، یک کشور مؤثر بین‌المللی است و بسیار فراتر از کشوری منطقه‌ای و محلی عمل می‌کند. جمهوری اسلامی ایران علاوه بر آنکه یک قدرت منطقه‌ای به حساب می‌آید، کشوری بین‌المللی و حتی در برخی ویژگی‌ها جهانی است؛ یعنی حرکات، رفتار و فعالیت‌های آن نه تنها در منطقه و پیرامون آن خلاصه نمی‌شود، بلکه برخی از آن‌ها در کل جهان نیز بازتاب پیدا می‌کنند، همچنان که تحولات جهانی نیز بر آن تأثیرگذار است (رمضانی، ۱۳۸۰، ص ۷۱)

ایران به عنوان یکی از پنج کشور جهان با جمعیت غالب شیعه (در کنار عراق، بحرین، آذربایجان و لبنان) و جمهوری اسلامی به عنوان تنها نظام شیعی برای ادامه بقا، باید واقعیت‌های محوری محیط راهبردی درونی و بیرونی خود را بشناسد و بر اساس اصل برتری منافع ملی و با تأکید بر اعمال موازین کلان قانون اساسی، گزینه مناسبی را برای کاهش تهدیدهای راهبردی و تبدیل آن‌ها به فرصت به کار گیرد. (تراکم فراوان تهدیدهای بیرونی؛ عدم بهره‌مندی از چتر حمایتی فراگیر ایدئولوژیک و یافر هنگی در شرایط کنونی؛ مرزهای طولانی و کنترل ناشدنی؛ ناهمگنی زبانی - قومی درونی و پیوندهای بیرونی آن‌ها). این واقعیت‌های پایدار تا نسبتاً پایدار همواره بر فضا و محیط راهبردی ایران غلبه داشته و «موقعیت» کشور را در عرصه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای منعکس می‌کنند، در

شرایط و اوضاع کنونی منطقه خاورمیانه که با واقعه تروریستی یازده سپتامبر سال ۲۰۰۱ م و ویرانی برج‌های دوقلوی سازمان تجارت جهانی در نیویورک آمریکا اتفاق افتاده است و تأثیرات ویژه آن با سقوط رژیم صدام و گروه افراطی طالبان در کشورهای عراق و افغانستان و به خصوص موفقیت جنبش‌های مقاومت اسلامی مورد حمایت جمهوری اسلامی ایران (حزب‌الله لبنان و حماس فلسطین در مقابله با تهاجمات نابرابر اسرائیل)، موفقیت‌های جبهه مقاومت در سوریه حاکی از ایجاد زمینه‌های مطلوب برای اقتدار منطقه‌ای ایران بوده و نمادی از ارتباط تنگاتنگ میان دگرگونی در وضعیت با کارکردهای دیپلماتیک برای کشور ایران است.

۲-۳- ادبیات نظری جریان سلفی تکفیری

مفهوم سلفی‌گری تکفیری^۱: سلفی‌گری تکفیری به گرایش گروهی از سلفیان گفته می‌شود که مخالفان خود را کافر می‌شمرد. بر اساس مبنای فکری آنان میان ایمان و عمل تلازم وجود دارد. به این معنی که اگر کسی ایمان به خدا داشته باشد و مرتکب کبایر شود، از دین خارج شده و کافر شمرده می‌شود. چنین دیدگاهی موجب شده است که مسلمانان را به علت انجام امور مذهبی خود، در ردیف مشرکان قرار دهند و در نتیجه آنان را «مهدور الدم» شمارند. (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱: ۹۴-۱۰۲)

داعش: دولت اسلامی عراق و شام (به عربی: الدولة الاسلامیه فی العراق و الشام) بانام اختصاری داعش که خود را دولت اسلامی (به عربی: الدولة الاسلامیه) نامیده است، گروهی شورشی فعال است که در عراق و سوریه حضور فعال دارد و بخش‌هایی از شمال سوریه و عراق را در تصرف خود دارد. (باقری چوکامی، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱)

۲-۳-۱- روند تاریخی شکل‌گیری سلفی‌گری تکفیری در جهان اسلام

در این بخش موج‌های جریان‌های سلفی تکفیری در طول تاریخ اسلام مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

موج اول: شکل‌گیری اندیشه‌های سلفی: در نیمه نخست سده سوم ه. ق، سنت‌گرایان برجسته‌ای چون احمد بن حنبل و اسحاق بن راهویه، را اصحاب حدیث می‌خوانند (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۸) احمد حنبل را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ مخالفت‌های اصحاب حدیث با گروه‌های مخالف آن از قبیل جبریه، قدریه، معتزله، همچنین شیعه دانست. این گروه‌ها از سوی اصحاب حدیث کوفه، بغداد، شام و دیگر بلاد اسلامی، منحرف خوانده می‌شود. از این رو پس از عصر احمد بن حنبل، مؤلفان اصحاب حدیث و اهل سنت

۱. داعش مصداق فعلی جریان تکفیری در منطقه بوده ولیکن بنا به دلایلی به نظر می‌رسد که ما در آینده شاهد بروز جریان‌های تکفیری متعددی خواهیم بود که مجال بحث در ارتباط با آن، در این مرقومه میسر نیست. لذا بجای پرداختن محدود به گروه داعش، پدیده نوظهور جریان تکفیری نوین را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

به زعم خود برای بیان انحرافات این گروه‌ها، به اقوالی از احمد بن حنبل استناد کرده‌اند. **موج دوم: اندیشه‌های ابن تیمیه:** در اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم ه. ق، احمد ابن تیمیه (۶۶۱ - ۷۲۸) و سپس شاگرد او ابن قیم جوزی، عقاید حنبله را به گونه‌ای افراطی احیا کردند. ابن تیمیه به احیای تنها اکتفا نکرد، بلکه به نوآوری‌هایی در مکتب حنبلی دست زد، البته این قرائت نو از اندیشه‌های اهل حدیث و سلفی‌گری، در برابر مخالفت دانشوران اسلامی فروکش نمود (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۹-۲۸۳) ولی آرای ابن تیمیه راهنمای تندروان مسلمان در قرن‌های بعد شد. برخی او را «پدر معنوی افراط‌گرایی اسلامی سنی» به حساب می‌آورند.

موج سوم: اندیشه‌های سلفی در عربستان و شبه‌قاره: سرانجام محمد بن عبدالوهاب بن سلیمان تیمی نجدی (۱۱۱۵ - ۱۲۰۶ ق) با الهام از اندیشه‌های ابن تیمیه و شاگرد او ابن قیم جوزی و با طرح مجدد بازگشت به اسلام اصیل، اندیشه پیروی از سلف صالح و قرائت افراطی را بار دیگر به عرصه منازعه‌های کلامی آورد. وی با آنچه بدعت و خلاف توحید می‌خواند به مبارزه و تکفیر مخالفان برخاست. او مسلمانان را به سادگی اولیه دین و پیروی از سلف صالح دعوت نمود و مظهر بارز سلف صالح از منظر او، احمد بن حنبل بود. به اعتقاد وهابی‌ها وهابیت همان مذهب سلف صالح است و از این رو خود را «سلفی» می‌نامند. به عبارتی وهابیت یک نوع تفکر سلفی است که در قرن ۱۸ در عربستان ظهور کرد، اما تا مدت‌ها به همان مناطق بیابانی دارای جمعیت پراکنده شبه جزیره محدود می‌شد. از دهه ۱۹۷۰ به دلیل افزایش ثروت نفت عربستان، وهابیت رشد چشمگیری در جهان اهل سنت داشته است (عباس زاده فتح‌آبادی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۸).

در سال ۱۸۵۷ م / ۱۲۷۳ ق قیام مسلمانان هند علیه انگلستان به شدت سرکوب شد و باعث ایجاد گرایش‌های متفاوتی در بین مسلمانان هند گردید. عده‌ای بدبختی خود و حضور کافران در هند و تسلط آن‌ها بر مسلمانان، را به خاطر عدم توجه صحیح به اسلام و بهترین راه، را بازگشت به اسلام دانستند. این تفکر بعدها بانام دیوبندیه شناخته شد، که به وسیله مولانا محمد قاسم نانوتوی راه‌اندازی گردید. بنیان‌گذاران دیوبندیه عمیقاً تحت تأثیر شاه ولی‌الله دهلوی بودند. شاه ولی‌الله که هم‌عصر محمد بن عبدالوهاب بوده است.^۱ برخی از دروس دینی را در مدینه نزد ابوطاهر محمد ابن ابراهیم، شارح افکار و اندیشه‌های ابن تیمیه آموخت. (جهانی، ۱۳۹۳، ص ۱۹) گسترش فعالیت‌های آموزشی

۱. بعضی تصور می‌کنند او از وهابیت متأثر است، اما هیچ مدرکی که نشان دهد این دو همدیگر را ملاقات کرده‌اند یا یکی متأثر از دیگری باشد، وجود ندارد و مخالفش شواهد بسیاری هست. هر دو هم‌زمان متولد شده‌اند (۱۱۱۴-۱۱۱۵ ق)، یکی حنبلی است و دیگری حنفی، یکی اصحاب حدیث و دیگری ماتریدی. شاه ولی‌الله صوفی است و پسر عبدالوهاب شدیداً با صوفی‌گری مخالف است. شاه ولی‌الله تنها ۱۴ ماه در ۲۹ سالگی در حجاز بوده و باید گفت برخی شباهت‌ها در اندیشه این دو نفر به ارادت هر دو به ابن تیمیه بازمی‌گردد و اوضاع و احوال یکسانی که هر دو در آن اندیشه‌هایشان را ارائه کرده‌اند.

دیوبندیان زمینه را برای شکل‌گیری جریان‌های گوناگونی با فراهم ساخت.

موج چهارم: شکل‌گیری اندیشه سلفی در مصر و جریان نوسلفیه در شبه‌قاره: اولین جرقه‌های تفکر سلفی ابن تیمیه در مصر را می‌توان در سخنان سید محمد رشید رضا (۱۹۳۷ م) جستجو کرد. رشید رضا شاگرد محمد عبده بود و در ابتدا روش اصلاحی آن را پذیرفت، اما در دوران اقامت رشید رضا در مصر دو تن از نوادگان محمد بن عبدالوهاب به مصر آمده و شروع به انتشار آثار محمد بن عبدالوهاب نمودند. رشید رضا تحت تأثیر افکار آنان با ابن تیمیه آشنا و عقاید وی را پذیرفت. وی در مجله المنار به تبلیغ این اندیشه می‌پرداخت و پس از پذیرش تفکرات سلفی، آثار محمد بن عبدالوهاب را با عنوان مجموعه التوحید به چاپ رسانید و خود نیز آثاری همچون «الوهابیة والحجاز» تألیف کرد. بعد از رشید رضا گسترش تفکر سلفی در مصر مدیون اخوان المسلمین است که پیرو معتدل تفکرات سلفی‌اند. اخوان در ۱۹۲۸ توسط حسن البناء در اسکندریه تأسیس شد. شخص حسن البناء دارای گرایش صوفیانه بود که بازتاب آن در نوشته‌هایش، به خصوص المناجاه دیده می‌شد (بنا، بی تا ۵۶۴-۵۶۸) و از همین جا، جدایی آبخور افکار او از وهابیت آشکار است. بنا خود در تصویری کلی که از دعوتش به دست داده، آن را «دعوتی سلفی، طریقتی سنی، حقیقتی صوفیانه و ساختاری سیاسی...» دانسته است (بنا، بی تا ۲۷۳-۲۷۴).

یکی از جریانات برآمده از دل مکتب دیوبندیه حرکتی است که ابوالاعلی مودودی آن را پایه‌گذاری نمود. سید ابوالاعلی مودودی (۱۹۰۳-۱۹۷۹ م. ۱۲۸۲-۱۳۵۸ ش) از متفکران و دانشمندان بلندآوازه معاصر جهان اسلام بود که اندیشه و آثار وی محک اسلام‌گرایان در مبارزه علیه ناسیونالیسم، نفوذ غرب، رهبران کشورهای اسلامی امروزی و تاجرگرایی مذهبی و رهبانیت است. مودودی در اندیشه و عمل مبانی حکومت‌های اسلامی امروزی را که بر مبنای حکومت‌های غربی با نوعی گرایش ناسیونالیستی شکل گرفته بودند، به چالش کشاند و تلاش خود را برای تشکیل حکومت اسلامی آغاز کرد. ابوالاعلی مودودی با نگاهی نو به مسائل دینی و مذهبی و با شکستن مرزهای باورهای جزمی سلفی و ارائه برداشت‌های نو و متفاوت، برخی از باورهای سلفی را به نقد کشیده و از بنیان‌گذاران جریان نوسلفیه به شمار می‌آید. وی «جاهلیت» را از دوره پیش از بعثت به یک فرهنگ فرازمانی تعریف کرد و ویژگی‌های آن را مطرح ساخت. مودودی با ارائه الگوی «نئودمکراسی» و مطرح کردن نظریه «جواز خروج بر حاکم ظالم» و همچنین با ارائه تفسیری متعادل از تئوری «عدالت صحابه» و نیز با به رسمیت شناختن «مذاهب اربعه و مذهب جعفری» و «وحدت اسلامی»، بنیادهای نظری این جریان را تبیین کرد. (جهانی، ۱۳۹۳، ص ۱۷-۲۲)

موج پنجم: شکل‌گیری القاعده جهانی و طالبان قرن نوزدهم هجری: اشغال افغانستان

به‌عنوان یک کشور اسلامی از سوی اتحاد جماهیر شوروی کمونیست واکنش بسیار مهمی را در جهان اسلام به وجود آورد. این جریان بعد از عبدالله عزام به دو تئوری پرداز دیگر یعنی ایمن الظواهری و بن‌لادن می‌رسد. در واقع این افراد بر منظومه فکری ابن تیمیه و ابن قیم با توجه به مقتضیات روز و سؤالات مطروحه و ناظر به روش‌شناسی حنبلی و ظاهرگرایانه پاسخ‌های از درون متون دینی دادند. اینان هر کدام بر دستاوردهای قبلی چیزی افزودند و یا کاستند و به برپا کردن الهیاتی که به نام «الهیات مرگ» معروف است همت گماردند (<http://alwahabiyah.com>). در نهایت سلفی با اعلام تشکیل جبهه جهانی اسلام برای جهاد با یهودیان و صلیبی‌ها به رهبری بن‌لادن عربستانی و ایمن الظواهری مصری، بیش از پیش توجه به گرایش‌های مبارزاتی را مورد توجه خود قرار داد. بی‌تردید حادثه ۱۱ سپتامبر نقطه عطفی در تاریخ تحولات معاصر است. قرائت خشن و متحجرانه از سنت نبوی و برداشت‌های ظاهری از آیات قرآن را بر آن داشت که حتی برای مخالفان فکری و سیاسی خود نیز تعیین تکلیف کنند و رسالتی فراتر از قد و اندازه خود در نظر بگیرند. این جریان فکری خود را به افغانستان محدود نکرد، بلکه برای خود مسئولیت اشاعه تعالیم اسلام مبتنی بر قرائت سلفی به سایر کشورهای منطقه را در نظر گرفته بود. این گروه ضمن اختلاف نظر با سایر گروه‌های سنی، سرسختانه نسبت به شیعیان کینه می‌ورزید و به همین خاطر به مراتب سیاستی خشن در قبال شیعیان به کار می‌برد (عباس زاده فتح‌آبادی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۹).

موج ششم: اقدام غیر متمرکز و خوداتکای منظومه‌ها و انقطاع از مرکزیت القاعده (ظهور القاعده): گفتمان طالبانیسم با کارگزاری عالمان و طلبه‌های تحصیل کرده در حوزه‌های دینی اهل سنت در پاکستان و افغانستان پایه‌گذاری شد. مهم‌ترین اصل در اندیشه سیاسی دیوبندیه و سایر گروه‌های بنیادگرای افراطی از جمله طالبان، احیای اصل خلافت در نظام سیاسی اسلام است. در تئوری ((خلافت)) و ((امارت)) مردم و احزاب جایگاهی ندارند. تعدادی از سران قبایل و نخبگان دینی تحت عنوان اهل حل و عقد گرد هم آمده و فردی را برای این پست نامزد می‌نمایند و آنگاه تمام اختیارات کشور به شخص خلیفه یا امیرالمؤمنین منتقل خواهد شد. طالبان به‌وضوح اعلام کرد که در افغانستان انتخابات برگزار نخواهد شد؛ چون انتخابات یک تقلید غیر اسلامی است.

موج هفتم: پدید آمدن جریان‌های تکفیری در منطقه (داعش عراق و سوریه): در سال ۲۰۰۶ م. «تنظیم القاعده فی بلاد الرافدین» (جماعه التوحید و الجهاد) به رهبری ابومصعب الزرقاوی (از فرماندهان باسابقه القاعده و نماینده آن در عراق) تأسیس شد. (کرمی، ۱۳۹۰، ص ۲۹-۲۶) در سال ۲۰۰۵ م. در راستای راهبرد القاعده مبنی بر تأسیس امارت و دولت‌های کوچک و حتی کوچک‌شونده، الدولة الاسلامیه فی العراق تشکیل گردید.

باقتل امیران این دولت، ابومصعب الزرقاوی در ۲۰۰۶ م؛ و ابوعمر البغدادی در ۲۰۱۰ م. ابراهیم عواد ابراهیم البدری السامرایی معروف به ابوبکر البغدادی توسط مجلس الشوری به امیری دولت اسلامی عراق منصوب گردید. بغدادی علی‌رغم مخالفت مرکزیت القاعده، در ۲۰۱۳ م. حوزه عملیاتی خود را به سوریه گسترش داد و با اشغال بخش‌هایی از خاک سوریه، نام الدوله الاسلامیه فی العراق و الشام (داعش) را بر سازمان خود نهاد و در سال ۲۰۱۴ م. با تهاجم به استان نینوای عراق و اشغال موصل، اعلان خلافت اسلامی کرد و از همه مسلمانان خواست که برای بیعت با او به عراق هجرت نمایند. (ابوهمام بکر، ۱۴۳۵، ص ۲-۵)

۲-۳-۲- گونه‌های سلفی‌گری

سلفی‌گری را می‌توان به گونه‌هایی که در پی می‌آید تقسیم کرد (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱، ص ۹۴-۱۰۲):

۱) **سلفی تکفیری:** سلفی‌گری تکفیری به گرایش گروهی از سلفیون گفته می‌شود که مخالفان خود را کافر می‌شمرند. بر اساس مبنای فکری آنان میان ایمان و عمل تلازم وجود دارد؛ به این معنی که اگر کسی ایمان به خدا داشته باشد و مرتکب کبایر شود، از دین خارج شده و کافر شمرده می‌شود. در جهان اسلام تنها گروهی که چنین عقیده‌ای داشتند، خوارج بودند.

۲) **سلفی جهادی:** نظریه‌پردازی درباره سلفی‌گری جهادی ریشه در اندیشه اندیشمندان مصری دارد. سرچشمه این نوع از سلفی‌گری را نخست باید در اندیشه‌های «سید قطب»، رهبر شاخه انقلابی «اخوان المسلمین» مصر جست‌وجو کرد. سید قطب با برشمردن مفاسد عصر حاضر، جهان امروز را جامعه جاهلی معرفی کرد. وی که متأثر از اندیشمند پاکستانی «ابوالاعلی مودودی» بود نه تنها کشورهای غیر اسلامی، بلکه کشورهای اسلامی را نیز به علت اجرا نکردن قوانین اسلامی، «جوامع جاهلی» نام نهاد. وی در چنین شرایطی «جهاد» را مطرح می‌کند و بیان می‌کند که در این شرایط مسلمانان وظیفه دارند برای برپایی دین چه با کفار و چه با حاکمان دست‌نشانده کشورهای اسلامی جهاد کنند. چنین رویکردی موجب شد که «اخوان المسلمین» با تأثیر از اندیشه‌های سید قطب، مواضعی جهادی در برابر دولت مصر بگیرد.

گروه مصری دیگری که در ایجاد اندیشه سلفی‌گری جهادی تأثیر داشت، «جماعت اسلامی مصر» بود که «عبدالسلام فرج» مانیفست جهادی آنان را نوشت. وی در سال ۱۹۷۹ میلادی در کتاب «الفریضة الغائبه» جهاد را به عنوان واجبی که فراموش شده است، مطرح کرد و میان گروه جهادی و جماعت اسلامی مصر، پیوندی ایجاد شد که سرانجام،

به ترور «انور سادات» انجامید (کوپل، ۱۳۷۵، ص ۲۳۹).

۳) **سلفی تبلیغی (مدخلی):** سلفی‌گری تبلیغی بیشتر در برابر سلفی‌گری جهادی مطرح می‌شود. این نوع سلفی‌گری محور فعالیت‌های خود را تبلیغ اندیشه‌ها و مبانی سلفیت قرار می‌دهد. معمولاً در باب تبلیغ نیز این جریان‌ها در دو محور فعالیت می‌کنند: اول: ترویج مبانی سلفی‌گری؛ دوم: شبهه افکنی.

۴) **سلفی سیاسی:** سلفی‌گری سیاسی، نوعی از سلفی‌گری است که با وجود داشتن هدف‌های اعتقادی، بیش‌تر در پی هدف‌های سیاسی و به دست آوردن قدرت سیاسی است. برخی دیگر از جریان‌های سلفی مانند جریان وهابیت نوگرا، هرچند سلفی هستند، اما بیش از آنکه دغدغه دین داشته باشند، بیش‌تر به دنبال حفظ و کنترل قدرت‌اند. نمونه این جریان، نظام پادشاهی عربستان است که ارتباط بسیاری با کشورهای غربی دارد و از دین به عنوان ابزاری برای نیل، به خواسته‌های خود استفاده می‌کند.

۵) **سلفی اصلاحی (تنویری):** پیروان سلفی‌گری تقریبی در پاسخ به این پرسش، علل عقب‌ماندگی جهان اسلام را فراموشی میراث اسلامی و عمل نکردن به تعالیم آن بیان کرده‌اند. هدف این گروه، نه ایجاد اختلاف و دامن زدن به فرقه‌گرایی، بلکه تقریب و همگرایی جهان اسلام بود. از این رو، به این گروه «مصلحین» نیز گفته می‌شود.

۲-۴- پیشینه پژوهش

نتایج بررسی پژوهش‌های مرتبط در جدول (۱) نشان می‌دهد کلیه این آثار به‌نوعی با یکدیگر و همچنین با این تحقیق ارتباط دارند اما تفاوت پیشینه‌ها با عنوان این پژوهش در این است که پیشینه‌های مورد بررسی، دقیق به راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل جریان‌های تکفیری نپرداخته و محیط داخلی و خارجی را به‌طور کامل مورد بررسی و مطالعه قرار نداده‌اند. بنابراین جنبه نوآوری این مقاله نسبت به مقالات و مطالعات پیشین، این است که تلاش شده ضمن تعیین عوامل داخلی و عوامل خارجی (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و دفاعی امنیتی) در نشست‌های تخصصی علمی، پژوهشی و عملیاتی و تأیید آن‌ها توسط کارشناسان و خبرگان مربوطه همه ابعاد و مؤلفه را به‌طور کلی و یکجا بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مورد پژوهش قرار داده و راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری طی فرآیند علمی تدوین گردد.

جدول ۱- مطالعات انجام شده

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سؤالات اصلی	روش استفاده شده	مهم ترین یافته‌ها
خواجوی و همکاران (۱۳۹۴)	بایسته‌های راهبردی ایران در مقابل داعش	تحلیلی بر اساس مدل (SWOT)	نتایج نهایی این پژوهش توانست به نوعی طیف وسیعی از استراتژی‌های قابل استفاده برای جمهوری اسلامی ایران در مقابل داعش را پیشنهاد دهد که در آن ترکیبی از فرصت‌ها، تهدیدها و نقاط قوت و ضعف ایران به کار گرفته شده است.
میانی (۱۳۹۴)	تهدیدها و فرصت‌های داعش برای جمهوری اسلامی ایران	توصیفی - تحلیلی	به برخی از تهدیدها (از جمله ناامنی در ایران به عنوان بدترین دشمن خود) و فرصت‌ها (از جمله ثبات قدرت منطقه‌ای ایران، ارتقاء جایگاه مرجعیت دینی رسوایی غرب) داعش برای جمهوری اسلامی ایران اشاره دارد.
شیرودی (۱۳۹۴)	بحران رفتار سیاسی داعش، جمهوری اسلامی ایران و راه‌های برون‌رفت	مدل راهبردی (SWOT)	برخی راهبردی‌های برون‌رفت از بحران به وجود آمده توسط داعش ارائه شده است.
جهانی (۱۳۹۳)	ارائه راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریان‌های سلفی تکفیری	به شیوه (SWOT)	در این پژوهش ابتدا جهت احصاء مهم‌ترین تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریان‌های سلفی تکفیری از بیانات مقام معظم رهبری استفاده گردیده بر اساس نتایج به دست آمده وضعیت ج.ا.ا. و جهان اسلام در مواجهه با جریان‌های تکفیری در حالت تدافعی قرار دارد.
باقری چوکامی (۱۳۹۳)	ارزش ضد امنیتی جریان سازی افراط و تکفیر با تأکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها	توصیفی - تحلیلی	نویسنده جریان سازی تکفیر را محصول تفکر رویارویی تمدنی برای اسلام هراسی به شیوه مدرن، نزاع درون تمدنی و ایجاد پادگفتمان مقاومت اسلامی به منظور معماری جدید در نظم خاورمیانه بدون الگوی جمهوری اسلامی ایران و پیشگیری از غلبه یافتن تمدن اسلامی بر تمدن لیبرالی می‌داند.

۳- روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش برای شناخت جریان‌های تکفیری و احصاء نقاط ضعف و قوت داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای خارجی با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی مورد بررسی قرار گرفته محقق از مطالعات توصیفی - تحلیلی پیمایشی استفاده نموده است. پس از بررسی و شناخت جریان‌های تکفیری، با تهیه پرسش‌نامه و جمع‌آوری داده‌ها و با استفاده از روش دیوید راهبردهای مقابله تدوین و ارائه شده است.

روش تحلیل راهبردی (SWOT) برای شناسایی و تدوین راهبردهای بهینه به کار می‌رود که حاصل آن چهار دسته راهبرد است: راهبردهای قوت - فرصت، ضعف

فرصت، قوت-تهدید و ضعف-تهدید. تجزیه و تحلیل راهبردی مرحله بسیار مهمی در فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی محسوب می‌شود. در این مرحله موقعیت بر حسب قوت‌ها و ضعف‌هایی که در محیط درونی و فرصت‌ها و تهدیدهایی که در محیط بیرونی وجود دارد، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

جامعه آماری در این پژوهش عبارت‌اند از خبرگان و صاحب‌نظران مجرب و اساتید علمی و پژوهشی که حداقل از ۱۵ سال سابقه و تجربه کاری مرتبط با موضوع راهبردهای دفاعی و جریان‌های سلفی تکفیری برخوردارند و متخصص در زمینه مسائل سیاسی، امنیتی، فرهنگی، دفاعی و روابط بین‌الملل بوده و با منطقه مورد مطالعه آشنایی کافی داشته و دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری هستند، که با نظر و مشورت اساتید و کارشناسان انتخاب شدند.

با توجه به جامعه آماری تقریبی ۳۵ نفری و بر اساس جدول مورگان تعداد جامعه نمونه ۳۲ نفر تعیین شده است، که تعداد ۳۰ پاسخنامه عودت شده سالم و کامل با نظر اساتید محترم مدنظر قرار گرفت.

مراحل اجرای مدل: ابتدا با استفاده از مبانی نظری قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری احصا و با طراحی پرسشنامه و تکمیل آن توسط خبرگان و صاحب‌نظران، تأثیر آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته است. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی IFE و ماتریس ارزیابی عوامل خارج EFE تشکیل شد و به کمک نتایج حاصل از این ماتریس‌ها به تجزیه و تحلیل وضعیت جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است در گام بعد نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شناسایی شده را وارد ماتریس SWOT کرده و راهبردهای ترکیبی یا بهینه استخراج می‌شود سپس با استفاده از ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی Qspm اولویت‌بندی می‌شود.

۴- یافته‌های مقاله

نتایج گام‌های طی شده: پرسشنامه این تحقیق که توسط محقق برای سنجش و اندازه‌گیری عوامل محیط داخلی (قوت و ضعف) و خارجی (فرصت و تهدید) محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران برای مواجهه با جریان‌های سلفی تکفیری شامل مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و امنیتی و متشکل از ۱۱۶ گویه است که با مطالعه کتاب‌ها، مقاله‌ها، اینترنت و غیره و مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران در چند گروه علمی، پژوهشی و تخصصی با بحث و مطالعه میدانی به دست آمد و سپس با نظر

اساتید صاحب نظر و اجماع کارشناسان و خبرگان، متن آن مورد تأیید قرار گرفت و روایی صوری و محتوایی پرسشنامه بر اساس نظر متخصصان تأیید شد. در این تحقیق پایایی متغیرهای تحقیق هر یک از عوامل دارای ضریب ثبات کرونباخ به شرح جدول (۲) است:

جدول ۲- پایایی متغیرهای تحقیق

ردیف	عوامل و مؤلفه‌ها	تعداد سؤال	ضریب آلفای
۱	عوامل داخلی: نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جریان‌های سلفی تکفیری	۲۷ سؤال	۰/۹۱۶
۲	عوامل داخلی: نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جریان‌های سلفی تکفیری	۲۱ سؤال	۰/۷۹۷
۳	عوامل خارجی: فرصت‌های جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جریان‌های سلفی تکفیری	۴۲ سؤال	۰/۹۵۵
۴	عوامل خارجی: تهدیدات جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جریان‌های سلفی تکفیری	۲۶ سؤال	۰/۸۷۳

همان گونه که جدول فوق نشان می‌دهد مقدار آلفا به دست آمده از طریق نرم افزار SPSS در این تحقیق ۰/۹۹۶ است که از ۰/۷ بیشتر است پس پرسشنامه حاضر یک پرسشنامه معتبر و مناسب است.

الف. تشکیل جداول ارزیابی عوامل داخلی و ارزیابی عوامل خارجی

بر اساس نظر خبرگان، عوامل داخلی (IFE) و خارجی (EFE) به شرح زیر است:

جدول ۳- عوامل اصلی محیط داخلی IFE (قوت‌ها و ضعف‌ها)

ردیف	قوت‌ها (Strength)
S1	ولایت فقیه به عنوان تکیه‌گاه وحدت‌آفرین و مرجعیت دینی در افزایش انسجام جوامع شیعی
S2	اعتماد میان مردم و نظام اسلامی
S3	ثبات سیاسی کشور علی‌رغم توطئه‌ها و دسیسه‌ها
S4	اجماع در خصوص مقابله با داعش میان دولت و مردم به عنوان مانع پیشبرد اهداف و سیاست‌های داعش
S5	جمعیت ۷۵ میلیون نفری و عمدتاً جوان کشور
ضعف‌ها (Weakness)	
W1	غفلت از نفوذ دشمن در فضای سیاسی، فرهنگی-اجتماعی رسانه‌ای کشور
W2	فقدان رفتار و عملکرد مبتنی بر اسناد بالادستی حامی منافع ملی
W3	سرگرم شدن به منازعات و مشاجرات سیاسی در داخل

W4	ضعف در تبیین ویژگی‌های تشیع مکتب اهل بیت همسو با جمهوری اسلامی ایران در جهان اسلام
W5	ضعف مدیریت افکار عمومی متناسب با مصالح و منافع نظام جمهوری اسلامی ایران در جهان اسلام و اطلاع‌رسانی‌های درست نسبت به تحولات منطقه

جدول ۴- عوامل اصلی محیط خارجی EFE (فرصت‌ها و تهدیدها)

ردیف	فرصت‌ها (Opportunities)
O1	تعارض در اندیشه‌های سیاسی تکفیر در دگرسازی همه غیر سلفی‌ها
O2	راهبرد وحدت اسلامی، به‌عنوان مؤلفه مهم از قدرت نرم در اختیار سیاست خارجی ایران با جهان اسلام
O3	فرصت‌های جدید ژئوپلیتیکی و عقیدتی در حوزه پیرامونی، تحول ژئوپلیتیک شیعه و کانونی شدن نقش ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران
O4	نفوذ معنوی انقلاب اسلامی در بین جنبش‌های آزادی‌بخش و توان تأثیرگذاری بر آن‌ها از طریق گفتمان انقلاب اسلامی
O5	نفوذ و عمق‌یابی گفتمان مقاومت اسلامی و ناامیدی دشمن از منفعل کردن انقلاب
تهدیدها (Threats)	
T1	نفوذ و ترویج تفکر حدیث‌گرایی سلفی برساخته وهابی در اندیشه سیاسی اهل سنت
T2	تسهیل نفوذ و دخالت بیگانگان و عامل تجزیه کشورهای اسلامی
T3	تضعیف راهبرد وحدت اسلامی و گفتمان مقاومت و به حاشیه راندن مسئله فلسطین در بین دولت‌های کشورهای اسلامی و انحراف در بیداری جهان اسلام
T4	مخدوش شدن تصویر و وجهه بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت
T5	واگرایی اهل سنت از نظام جمهوری اسلامی ایران

ب. نرمالیزه کردن و میانگین

عوامل اصلی محیط داخلی و خارجی که بر اساس مطالعات اکتشافی و جلسات خبرگی به‌دست آمده است را فهرست و به آن‌ها وزن داده شده یعنی بر اساس نظر خبرگان متخصص از عدد ۱ برای عواملی که کمترین تأثیر و عدد ۵ برای عواملی که بیشترین تأثیر را در تدوین راهبرد دارند، استفاده شده، میانگین ارزش اختصاص یافته به هر عامل را که از جامعه خبره و متخصص به‌دست آمده، محاسبه سپس بردار نرمالیزه و میانگین‌های به‌دست آمده باهم دیگر جمع و تک تک میانگین‌ها بر مجموع تقسیم شده با این کار ستونی حاصل می‌شود که مجموع عناصر آن یک می‌شود.

جدول شماره ۵ و ۶- وزن، ضریب اهمیت، نمره موزون عوامل محیط داخلی IFE (قوت‌ها و ضعف‌ها) که در پیوست آمده است.

جدول شماره ۷- مجموع نمرات موزون عوامل داخلی و خارجی

مجموع نمرات موزون	خارجی	مجموع نمرات موزون	داخلی
۲,۵۸	فرصت	۲,۵۴	قوت
۱,۶۳	تهدید	۱,۷۴	ضعف
۴,۲۱	جمع جبری	۴,۲۸	جمع جبری

نتایج به دست آمده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی بیانگر آن است که وضعیت جمهوری اسلامی ایران را در مواجهه با جریان های تکفیری در حالت تهاجمی قرار دارد و باید راهبردهای مناسب در بهره برداری از فرصت ها با استفاده از نقاط قوت در مقابله با فعالیت جریان های سلفی تکفیری تدوین و اجرا گردد.

ج. ارزیابی موقعیت و اقدام راهبردی (SPACE):

با توجه به اطلاعاتی که از تکمیل ماتریس های قبلی به دست می آید و با توجه به ویژگی های کلی که در ماتریس ارزیابی و انتخاب راهبردهای اصلی ارائه شده به تجزیه و تحلیل و تفسیر کلی وضع موجود و وضع مطلوب کشور می پردازیم و با استفاده از اعداد حاصل از تکمیل ماتریس های قبلی که حاصل ارزیابی عوامل کلیدی محیطی (درونی و بیرونی) است، با ترسیم ماتریس (SPACE) موقعیت راهبردی کشور را تعیین نموده، راهبردهای کلان و اصلی آن را برای مواجهه با عوامل محیطی شناسایی شده به دست می آوریم.

د. فضای محیطی (فرصت ها، تهدیدها، قوت ها و ضعف ها):

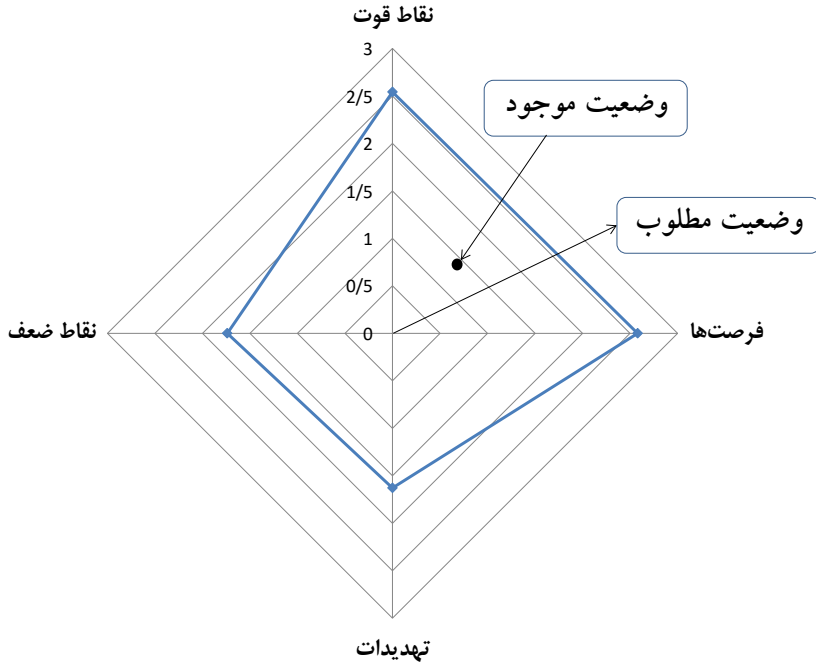
جدول ۸- میانگین گویه ها، مساحت فضا های چهار گانه و نقطه وضعیت کنونی مبتنی بر اعداد به دست آمده برای O، W، S و T:

نقاط قوت	نقاط ضعف	تهدیدات	فرصت ها
۲,۵۴	۱,۷۴	۱,۶۳	۲,۵۸
فضای قوت فرصت	فضای فرصت ضعف	فضای ضعف تهدید	فضای تهدید قوت
۵,۱۲	۴,۳۱	۳,۳۶	۴,۱۶
مجموع نمرات محور x ها (OT):		$\sum x = 2,541795 \cdot 0,71 + (-1,628155 \cdot 0,5) = 0,95$	
مجموع نمرات محور y ها (SW):		$\sum y = 2,579292667 + (-1,739167329) = 0,80$	

حال نقطه (۰,۹۵ و ۰,۸۰) که نشان دهنده مختصات موقعیت کنونی است را رسم می نماییم، شمای فضای محیطی نمودار (۱) نتیجه حاصل از ماتریس IE است که نمودار در موقعیت تهاجمی قرار دارد:

نمودار ۱- مجموع ماتریس ۴ خانه‌ای تعیین رویکرد راهبردها

مطابق نمودار گرچه نمودار در موقعیت تهاجمی قرار دارد، ولی همان‌طور که ملاحظه می‌گردد در وضعیت بسیار ضعیف تهاجمی قرار دارد و تا موقعیت مطلوب فاصله دارد پس باید راهبردهای مناسب برای رسیدن به موقعیت مطلوب تدوین گردد. با توجه به تهدیدات جریان‌های سلفی تکفیری چنانچه از نقاط قوت داخلی برای بهره‌مندی از فرصت‌های بیرونی استفاده نشود، تهدیدات این جریان‌ها برای محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران چالش‌آفرین بوده و آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری را تحمیل خواهند نمود، لذا در تدوین راهبرد باید ضمن تقویت و استفاده کامل از راهبردهای (SO) برای مقابله با تهدیدات این جریان‌ها راهبردهای مناسب ناحیه‌های دیگر نیز مورد نظر بوده و تدوین گردد که پاسخگوی تهدیدات باشد و نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران را هم پوشش دهد.

ه- انتخاب و ارزیابی راهبردهای نهایی

حال با تشکیل ماتریس کمی برنامه‌ریزی استراتژیک (QSPM) راهبردهای موجود را اولویت‌بندی می‌کنیم و راهبردهای که مجموع نمره جذابیت بالای میانگین را داشته باشند را در اولویت قرار می‌دهیم:

جدول ۱۱- اولویت بندی راهبردها

رتبه	راهبرد (R)	نام راهبرد	نمره نهایی جذابیت موزون
۱	R1	مبارزه با دشمنان اسلام و اهتمام برای تقریب و تقویت وحدت اسلامی	۵,۸۵
۲	R3	حمایت‌های مادی و معنوی از گفتمان مقاومت	۵,۶۹
۳	R13	حفظ آمادگی و تقویت قدرت مادی و معنوی نیروهای مسلح و بسیج مردمی	۵,۵۰
۴	R9	توسعه دفاع همه‌جانبه و بومی کردن امنیت و دفاع	۵,۴۶
۵	R14	توسعه و استفاده از ظرفیت‌های حوزه‌های ژئوپلیتیکی و دریایی، مناطق راهبردی، سلاح و تجهیزات موشکی و راهبردی	۵,۴۵
۶	R11	ایجاد ائتلاف و اتحادهای امنیتی و دفاعی با کشورها و گروه‌های مقاومت در منطقه و جهان	۵,۴۱
۷	R15	همگرایی در جهان اسلام و دفاع از مظلومان و مستضعفان	۵,۳۶
۸	R19	تقویت امید به آینده، روحیه، نشاط و عزت ملی،	۵,۳۶
۹	R12	تمرکز بر قابلیت‌ها باهدف مقابله با تهدیدات	۵,۳۴
۱۰	R18	تقویت مشترکات دینی و عزت ملی همراه با موضوعات مهم و موردعلاقه خرده‌فرهنگ‌ها و احیای هویت دینی و ملی	۵,۳۰
۱۱	R2	توسعه توانمنداها و تعامل برای دفع فتنه جریان‌های وابسته در جهان اسلام	۵,۲۹
۱۲	R16	گفتمان سازی و تلاش گسترده برای حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی	۵,۲۲
۱۳	R6	جلوگیری از تجزیه کشورهای اسلامی و انشقاق در جهان اسلام	۵,۱۶
۱۴	R17	تمرکز بر ارزش‌های اسلامی برای مقابله با ترس و نگرانی افکار عمومی و خنثی نمودن عملیات روانی دشمن	۵,۱۳
۱۵	R8	تأکید بر مسئله فلسطین به‌عنوان مسئله اصلی جهان اسلام و قرارگیری اسرائیل به‌عنوان دشمن اصلی جهان اسلام.	۵,۱۰
۱۶	R10	پیشرفت، توسعه و برجسته شدن موقعیت جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای.	۵,۰۸
۱۷	R7	ایجاد سازوکار مناسب و منشور برادری برای جلوگیری از انشقاق در جهان اسلام و قرارگیری آن به‌عنوان یک مجموعه واحد در برابر استکبار و رژیم صهیونیستی	۵,۰۷
۱۸	R4	استفاده از ظرفیت فضای مجازی و راه‌اندازی رسانه‌های مشترک اسلامی و معرفی مشترکات اسلامی	۴,۹۱

رتبه	راهبرد	نام راهبرد	نمره نهایی
۱۹	R5	تلاش برای شناساندن چهره واقعی شیعه مکتب اهل بیت و نظام جمهوری اسلامی ایران	۴,۷۱

۵- بحث، بررسی و پیشنهادها

۵-۱- بحث و بررسی

با توجه نتایج به دست آمده در مطالعات قبلی همخوانی زیادی بین شاخص‌های به دست آمده در این پژوهش با پژوهش‌های قبلی وجود دارد در مقاله بایسته‌های راهبردی ایران در مقابل داعش روش تحلیل بر اساس (SWOT) مورد بررسی قرار گرفته، در مقاله تهدیدها و فرصت‌های داعش برای جمهوری اسلامی ایران و مقاله ارائه راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریان‌های سلفی تکفیری به برخی از تهدیدها و فرصت‌ها و نقاط ضعف و قوت در برخی از ابعاد اشاره شده است و در مقاله بحران رفتار سیاسی داعش، جمهوری اسلامی ایران و راه‌های برون‌رفت به برخی از راهبردهای برون‌رفت از بحران به وجود آمده توسط داعش اشاره شده، در صورتی که در این مقاله راهبردهای مقابله با جریان‌های تکفیری در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران مورد بحث است، در هر صورت آنچه مورد تأیید و نظر در همه پژوهش‌ها بوده و در این پژوهش نیز مورد بحث و تأکید قرار گرفته، آن است که جریان‌سازی تکفیر را محصول تفکر رویارویی تمدنی برای اسلام هراسی و ایجاد پادگفتمان مقاومت اسلامی می‌داند.

در پژوهش‌های قبلی، دقیق به راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل جریان‌های تکفیری نپرداخته و محیط داخلی و خارجی را به طور کامل و در همه ابعاد مورد بررسی و مطالعه قرار نداده است، در این مقاله نسبت به مقالات و مطالعات بیان شده، تلاش شده ضمن تعیین عوامل داخلی و عوامل خارجی (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و دفاعی امنیتی) در نشست‌های تخصصی علمی، پژوهشی و عملیاتی و تأیید آن‌ها توسط کارشناسان و خبرگان مربوطه همه ابعاد و مؤلفه‌ها بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مورد پژوهش قرار داده و راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری طی فرآیند علمی تدوین گردد.

۵-۲- نتیجه گیری

پس از جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها با روش‌های آماری و تحلیلی (کمی و کیفی) مناسب بر اساس یافته‌های این پژوهش نتایج زیر به دست آمد:

نتایج کیفی پژوهش: با توجه به تعاریف مختلف هدف از راهبرد دفاعی به کارگیری کلیه عناصر قدرت برای تدوین راهبردهای دفاعی برای بازدارندگی دفع یا مقابله با تهدیدات

و تأمین امنیت و منافع ملی است.

جریان‌های سلفی - تکفیری گرچه در بستر اندیشه اهل سنت، رشد نموده ولی اهل سنت در جهان اسلام به چهار فرقه (مالکی، شافعی، حنبلی و حنفی) تقسیم‌بندی می‌شوند که هر کدام از نظر اعتقادات، احکام و اخلاق متفاوت بوده و در طیف‌های مختلف دسته‌بندی شده‌اند و اکثر آن‌ها وهابیت را به‌عنوان اهل سنت قبول ندارند. گروه‌های سلفی نیز گونه‌های مختلف سلفی (تکفیری، جهادی، تبلیغی و سیاسی) از سنتی، معتدل تا افراطی وجود دارد که بخشی از آن‌ها در حال حاضر در تقابل و تهدیدی برای امنیت و منافع ملی و گروه‌های دیگر در تعامل با جمهوری اسلامی ایران هستند. بر این اساس لازم است راهبرد پردازان جمهوری اسلامی ایران از فرصت‌های این گروه‌ها با اتکا به نقاط قوت خودی برای دفع فتنه و تهدید دشمنان در جهان اسلام تلاش نمایند. یکی از مسائل مهمی که مانع وحدت بین مسلمانان است، مسئله تکفیر مسلمانان از جانب یکدیگر است. دشمنان اسلام همواره کوشیده‌اند مسلمانان را به دست یکدیگر نابود کنند که حمایت از گروه‌های تکفیری و ترویج تفکر تکفیر در بین فرق مختلف، یکی از راهکارهای دشمنی با اسلام است. تکفیری‌ها بر جهاد و مبارزه مسلحانه به‌عنوان فریضه اصلی و مغفول اسلامی تأکید دارند، و به‌واسطه تأکید بر افکار سلفی خویش هر گروه و مذهب دیگری را غیر از مذهب قشری خویش بدعت آمیز و شرک تلقی می‌کنند و از همین روست که تکفیری خوانده می‌شوند. این برداشت زمانی بسیار خطرناک می‌شود که معتقدین دیگر مذاهب اسلامی بدتر از کفار و در ردیف دشمنان داخلی اسلام و هم‌دست دشمنان خارجی (آمریکا و صهیونیست‌ها) به‌شمار می‌آیند و اولویت جهاد به «مذاهب اسلامی شرک‌آلود» داده می‌شود.

گروه‌های تکفیری مورد بحث در این پژوهش برآمده از سه جریان اصلی سلفی گری در جهان اسلام یعنی وهابیت، دیوبندیه و اخوان المسلمین می‌باشند و گروه تکفیری داعش با عملکرد و رفتار خود در حال حاضر بیشترین تهدیدات را برای جهان اسلام دارد. اگرچه در حال حاضر جهان اسلام با تهدیدات سخت‌افزاری این جریان‌ها دست‌به‌گریبان است لکن از دیدگاه پژوهشگران و کارشناسان تهدیدات نرم‌افزاری و گفتمان سازی این جریان که مقام معظم رهبری نیز بارها به آن اشاره کرده‌اند برای آینده و حال جهان اسلام خطرناک‌تر است.

با وحدت و تقریب مذاهب اسلامی و همگرایی و ائتلاف گروه‌های مختلف همسو با جمهوری اسلامی ایران در صورت تقویت و بهره‌مندی از نقاط قوت می‌توانیم به نقطه مطلوب برای مقابله با جریان‌های تکفیری برسیم.

نتایج کمی پژوهش: پس از انجام کار خبرگی و میدانی با استفاده از مدل راهبردی دیوید نتایج به دست آمد: نمودار وضعیت کنونی کشور در ناحیه تهاجمی و نزدیک به مرکز قرار گرفته است پس باید راهبردهایی را در اولویت قرارداد که منجر به توسعه و گسترش دامنه بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت و قابلیت‌ها و توانایی‌ها در اختیار برای مقابله با جریان‌های تکفیری گردد.

در نتیجه از ۳۱ راهبرد اولیه ۱۹ راهبرد نهایی شد و از روش ماتریس برنامه‌ریزی کمی راهبردی اولویت‌بندی و در نهایت ۱۱ راهبرد مناسب انتخاب گردید.

۵-۳- پیشنهادها

برای اجرای صحیح راهبردها و افزایش اثربخشی آن‌ها پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱- معرفی مذاهب اهل سنت و تمایز میان آن‌ها با گروه‌های سلفی تکفیری با هدف تقریب مذاهب اسلامی.

۲- عمق‌بخشی خارجی توسعه، جذب، سازمان‌دهی و آموزش گروه‌های مقاومت برای مقابله با دشمنان جهان اسلام.

۳- بومی‌سازی امنیت در مناطق مرزی و آسیب‌پذیر کشور از ناحیه جریان‌های تکفیری به‌خصوص با استفاده از اهل سنت برای جلوگیری از شکاف قومی و مذهبی و حفظ منافع ملی.

۴- تولید متون و محتوای آموزشی جهت آشنایی با فرقه‌ها و گروه‌های اهل سنت و اختلاف‌نظر و دیدگاه‌های آن‌ها با جریان‌های تکفیری به‌منظور وحدت اسلامی و معرفی جریان‌های تکفیری و وابسته در جهان اسلام.

۵- رصد اطلاعاتی و امنیتی در کشور جهت کنترل و خنثی نمودن اقدامات جریان‌های تکفیری در کشور به‌منظور تأمین امنیت ملی.

۶- آموزش و کادر سازی و پذیرش طلبه و دانشجویان جهان اسلام و سایر جنبش‌های آزادی‌بخش برای معرفی و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی.

۷- تلاش برای قطع منابع مالی و تسلیحاتی جریان‌های تکفیری به‌منظور مقابله با آن‌ها.

۸- استفاده از ظرفیت‌ها و هدایت جریان‌های مخالف وهابیت تکفیری به‌منظور همسو کردن آن‌ها در مقابله با جریان‌های تکفیری.

۹- اجرایی کردن اقتصاد مقاومتی و آمایش سرزمینی و پیشرفت و توسعه متوازن به‌منظور عدالت اجتماعی و مقابله با تحریم.

۱۰- تقویت امید، اعتماد، حفظ روحیه و نشاط و عزت ملی به‌وسیله رسانه‌ها در

جهت تقویت افکار عمومی.

- ۱۱- ممانعت از هم رمز شدن جریان‌های سلفی تکفیری با جمهوری اسلامی ایران و انهدام شدید آنان در خارج مرزها به منظور تأمین امنیت کشور.
- ۱۲- کنترل و نظارت مقتدرانه مرزها (بالأخص جغرافیای تهدید) و ارتقای سطح فرماندهی و کنترل جغرافیای تهدید.
- ۱۳- ارتقای ظرفیت‌های رزم زمینی برای مقابله با جریان‌های تکفیری و جلوگیری از نفوذ آن‌ها در شهرها.
- ۱۴- متحول سازی آموزش بر مبنای نیاز جنگ آینده با استفاده از تجربیات دفاع مقدس و جنگ در سوریه و عراق.
- ۱۵- تقویت و آموزش گروه‌های مقاومت در برابر سلفی تکفیری.
- ۱۶- شناسایی ابعاد انحراف و التقاط جریان سلفی به جامعه و نزدیکی و دوری آنان به مذاهب اهل سنت برای جلوگیری از جنگ مذهبی و با هدف وحدت اسلامی.
- ۱۷- معرفی وهابیت تکفیری با استفاده از روش‌ها و ابزارهای متعدد فرهنگی تأکید بر جدایی و تفاوت ماهوی آنان از اهل سنت.

۶- منابع

۶-۲- منابع فارسی

۱. احمدی، محمدرضا، (۱۳۹۰). روش تحلیل راهبردی قابل دسترس در سایت حوزه.
۲. افشردی محمدحسین و نوذری فضل اله (۱۳۹۰)، تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی.
۳. باقری چوکامی، سیامک، (۱۳۹۳). ارزش ضد امنیتی جریان سازی افراط و تکفیر با تأکید بر تئوری جنگ تمدن ها، تهران، فصلنامه پژوهش های حفاظتی امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع).
۴. بوالحسنی خسرو و افشردی محمدحسین (۱۳۹۳). تهدیدهای ژئوپلیتیکی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال ترکیه، فصلنامه مطالعات راهبردی.
۵. بیلیس، جان، (۱۳۸۲). استراتژی در جهان معاصر: مقدمه ای بر مطالعات استراتژیک، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران
۶. جهانی، محمد، (۱۳۹۳). راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریان های تکفیری در جهان اسلام، مجموعه مقالات کنگره جریان های تکفیری.
۷. خامنه ای، سیدعلی (رهبر معظم انقلاب)، (۱۳۹۳). ۴۰۴ آذر، (Khamenei.ir)
۸. خواجهی پیمان، مهاجرانی سیدمجید و دومانلو طیبه، (۱۳۹۴). گروه روندهای فکری مرکز مطالعات استراتژیک خاورمیانه، تهران
۹. رضانی، روح الله. (۱۳۸۰). چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه علیرضا طیب، نشر نی.
۱۰. شیروودی، مرتضی، (۱۳۹۳). جمهوری اسلامی ایران و راه های برون رفت، فصلنامه پژوهش های سیاست اسلامی سال سوم، شماره هشتم.
۱۱. عباس زاده فتح آبادی مهدی، (۱۳۸۸). بنیادگرایی اسلامی و خشونت، فصلنامه سیاست، دوره ۳۹
۱۲. علیزاده موسوی، سید مهدی (۱۳۹۱). سلفی گری و وهابیت، جلد دوم: مبانی اعتقادی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت فرهنگی و تبلیغی، قم، آوای منجی
۱۳. کوپل، ژیل، (۱۳۷۵). پیامبر و فرعون: جنبش های نوین اسلامی در مصر، ترجمه حمید احمدی، تهران، انتشارات کیهان.
۱۴. کریمی چرمه، کامران، (۱۳۹۰). سلفی گری و خاورمیانه عربی، خبرگزاری فارس.
۱۵. مینایی، حسین، (۱۳۹۴). تهدیدها و فرصت های داعش برای جمهوری اسلامی ایران، تهران، مرکز بین المللی مطالعات صلح.

۶-۳- منابع عربی

۱. ابن تیمیه، تقی الدین (۱۴۰۶ ق/ ۱۹۸۶ م)، منهاج السنة النبویه، به کوشش محمد رشاد سالم، ریاض: جامعه محمد بن سعود.
۲. ابوهمام بکر بن عبدالعزیز الأثری، مدى الایادی لیبیعه البغدادی،
۳. بنا، حسن (۱۹۸۴ م)، مذاکرات الدعوت والداعیه، بیروت: بی نا.

۶-۴- منابع اینترنتی (وبگاهها)

1. <http://www.hawzah.net/fa/magazine/magart>
2. <http://fa.cmess.ir/View/tabid>
3. <http://www.lib.ir>
4. <http://www.isna.ir>
5. <http://alwahabiyah.com>:

